

Lucyna Prorok
Katedra Socjologii Edukacji
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki

EUROPEJSKI MODEL KSZTAŁCENIA ORAZ POLITYKA EDUKACYJNA A POLSKIE REALIA

Wprowadzenie

Edukacja, oświata, wychowanie, kształcenie oraz socjalizacja to wszystko nazwy procesu, który charakteryzuje się nabywaniem wiedzy i kształtowaniem osobowości jednostki – ucznia, przez jego nauczyciela. Procesy te od zarania dziejów są obecne w ludzkiej działalności i świadomości, ponieważ stanowiły nie tylko gwarancję przetrwania kultury czy tradycji danej społeczności, ale często wiązały się z jej bezpieczeństwem i przeżyciem. Analizując na przestrzeni dziejów zmiany, jakie zachodziły w formie edukacji, sposobie nauczania, osiągalności wiedzy, a także rodzaju stosowanych środków dydaktycznych, mamy pełen obraz postępu cywilizacyjnego ludzkości. Wbrew pozorom edukacja (oświata) przeszła bardzo długą drogę od wiedzy gwarantującej przetrwanie, przez wiedzę zarezerwowaną dla wybranych i stanowiącą narzędzie manipulacji oraz kontroli elit nad masami, do całkowitego upowszechnienia informacji na temat człowieka i jego otoczenia. Dlatego też stopniowo zmieniały się podmioty odpowiedzialne za sposób, zakres i formę publikowanej wiedzy. I tak, początki oświaty wywodzą się od starców i mędrców w społecznościach pierwotnych, przez pierwsze formy zorganizowanego nauczania w starożytności, następnie wiedzy zakazanej i cenzurowanej przez Kościół katolicki. Kolejny etap to przełamanie kościelnego monopolu na prowadzenie szkół w okresie reformacji, dalej eksplozja poznawcza oświeconej Europy pierwszych świeckich szkół zatrudniających pedagogów (wyszkolonych nauczycieli). Kolejne zaś zmiany wiązały się z dziewiętnastowiecznymi ustawami o obowiązku nauczania w szkołach powszechnych

kontrolowanych przez państwo, a na likwidacji analfabetyzmu w XX w. kończąc. Dalsze etapy rozwoju edukacji i oświaty na kontynencie europejskim wynikały ze zmian technologicznych, które wymusiły na ich uczestnikach ciągłą aktywność edukacyjną (poznawczą), ale także prowadzą do ujednolicenia form kształcenia w różnych krajach. Poza tym edukacja stała się społecznie niezbędna, stanowi również nadzieję na wszelkiego rodzaju procesy modernizacyjne społeczeństw europejskich, dlatego często stawiana jest ponad podziałami geopolitycznymi jako instrument ponadnarodowych zmian. Przykładem takiego działania jest właśnie propozycja budowy europejskiego obszaru wiedzy, na który składają się: europejski obszar badań i innowacji, europejski obszar edukacji (kształcenia i szkolenia), europejski obszar szkolnictwa wyższego oraz europejski obszar uczenia się przez całe życie (kształcenie ustawiczne). W dokumentach strategicznych Unii Europejskiej, takich jak: *Strategia Lizbońska* (2000), dokument *Przyszłość edukacji i szkolenia – najważniejsze cele* (Sztokholm, marzec 2001) oraz *Szczegółowy program prac do realizacji celów stawianych przed systemami edukacji i szkolenia w Europie* (RE, Barcelona, marzec 2002), przyjmuje się, iż realizacja wspólnotowej polityki edukacyjnej powinna dążyć do uwzględnienia następujących czynników (strategii działań), jak:

- alokacja jednostek w strukturze społecznej państwa narodowego i/lub Europy,
- emancypacja jednostek, społeczeństw czy narodów wobec narzucanych im ideologii oraz
- instrument oddziaływania międzynarodowego.

Polityka edukacyjna w Polsce i krajach Unii Europejskiej

Biorąc pod uwagę historyczne uwarunkowania kształtowania się polityki edukacyjnej na kontynencie europejskim, należy uwzględnić także współczesne tendencje powiązane głównie z gospodarką opartą na wiedzy. W jej realizacji ważne jest bowiem zespolenie rynku pracy z edukacją, co doskonale obrazują statystyki dotyczące aktywności zawodowej, bezrobocia czy wzrostu produkcji i PKB, rozwoju przedsiębiorczości, poziomu innowacyjności gospodarek¹

¹ Mierzenie poziomu innowacyjności gospodarki kraju jest dość skomplikowanym procesem uwzględniającym szereg wskaźników pogrupowanych w poszczególne indeksy, dlatego też Polska w różnych rankingach zajmuje różne pozycje. Na przykład w rankingu *Innovation Union Scoreboard* Polska została zaklasyfikowana do trzech z czterech kategorii, jako umiarkowany innowator, zajmuje 23. miejsce wśród 27 krajów UE. Wynika to z tego, że Polska charakteryzuje się niezrównoważonym potencjałem innowacyjnym, bazującym przede wszystkim na kapitale ludzkim, zaś niska jest skłonność do współpracy B+R. Natomiast w globalnych rankingach

poszczególnych państw. Na przykład: w 2011 r. współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku 15–64 lata dla Polski wyniósł 66,1%, a dla Unii Europejskiej (27 krajów) 71,2%. Jednocześnie wskaźnik zatrudnienia w 2011 r. dla tej samej populacji wyniósł w Polsce 59,7%, dla UE 64,3%, przy jednakowej stopie bezrobocia 9,7% (BAEL, 2012). Dlatego też we Wspólnocie Europejskiej kładzie się coraz większy nacisk na to, iż podstawą funkcjonowania współczesnego człowieka jest jego skłonność (zdolność) do uczenia się, umiejętność wykorzystywania posiadanych i zdobywania nowych informacji (por. *Strategia Lizbońska* 2000). I tak w 2011 r. w Polsce w grupie osób w wieku 18–24 lata posiadających wykształcenie podstawowe i/lub gimnazjalne 5,6% nie kontynuuje dalej nauki ani nie doksztalca się, co na tle całej Unii Europejskiej (27 krajów) jest zadowalającym wynikiem, w UE jest to 13,5%. Znacznie gorzej jest, jeżeli chodzi o przedział wiekowy 25–64 lata osób uczących się i doksztalcących się, dla Polski to 4,5%, a dla UE 8,9%. Polska wyróżnia się natomiast pod względem liczby studentów szkół wyższych, w roku akademickim 2009/2010 na 10 tys. osób w Polsce było 563 studentów (wraz z cudzoziemcami), a w UE 396 studentów.

Ponadto ważna jest umiejętność przyjmowania pionierskich (innowacyjnych) rozwiązań ułatwiających produkcję i konsumpcję dóbr i usług dostępnych na rynku, ale również zdolność do kreowania nowych rozwiązań. W związku z powyższym można wyróżnić kilka bardzo ogólnych celów współczesnej polityki edukacyjnej państw europejskich.

1. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży pochodzących z różnych środowisk, grup etnicznych, kultur, posiadających różny kapitał życiowy, itd.

2. Dążenie do poprawy bytu dzieci i młodzieży, a w dalszej perspektywie czasowej grup społecznych narażonych na kryzysy życiowe, bezrobocie, patologie społeczne.

3. Dążenie do rozwoju i poprawy bytu (dobrostanu) całych społeczeństw.

4. Poprzez realizację zasady solidarności społecznej i integracji społecznej usuwanie nierówności społecznych.

5. Podnoszenie poziomu kultury życia i dążenie do postępu cywilizacyjnego (por. *Strategia Lizbońska* 2000; *Deklaracja Kopenhaska* 2002).

W realizacji polityki edukacyjnej ważne jest zatem wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci, młodzieży i dorosłych, gdzie zasadniczy nacisk kładzie się na funkcję egalitaryzującą polityki edukacyjnej jako części składowej polityki

innowacyjności wyniki przedstawiają się następująco: *Knowledge Economy Index* 37/145 (Bank Światowy, 2009); *Global Creativity Index* 41/82 (Floryda i inni 2011); *Global Innovation Index* 43/125 (INSEAD, 2011); *Global Innovation Index* 52/110 (BCG/MI/NAM, 2009).

społecznej państwa. Szkoły jako instytucje społeczne realizują również funkcję pomocową i kompensacyjną poprzez udzielanie pomocy materialnej uczniom, wsparcie w nauce (zajęcia wyrównawcze, tzw. korepetycje) oraz pomoc pedagogiczno-psychologiczną. Ponadto w wielu krajach europejskich szkoła pełni rolę integracyjną wobec uczniów oraz ich rodziców, często osób pochodzących z różnych środowisk społecznych, ponieważ ze społecznego punktu widzenia ważne jest niwelowanie różnic środowiskowych, klasowych i statusów społeczno-zawodowych na jak wcześniejszym etapie rozwoju dziecka. W 2010 r. w Polsce wskaźnik zagrożenia ubóstwem² wyniósł 17,6%, a w 27 krajach Unii Europejskiej niewiele mniej, bo 16,4%.

Z drugiej jednak strony system oświaty utrwała istniejące nierówności (dysproporcje) edukacyjne między jednostkami oraz grupami społecznymi (zob. Klebaniuk 2007). W tym obszarze ujawnia się funkcja selektywna systemu oświaty, co determinuje ścieżki życiowe uczniów oraz w przyszłości ich miejsce na rynku pracy, dlatego ze strony Unii Europejskiej jest silna presja na wzmocnienie pozytywnych elementów systemu oświaty i edukacji.

Wyznaczone cele dla współczesnej polityki edukacyjnej wiążą się ze zmianą podejścia do edukacji w XX w., kiedy to nastąpiło przejście od nauczania, którego celem (głównym) było dostarczanie kwalifikacji zawodowych, do celu, jakim jest kształcenie (kształtowanie) kapitału ludzkiego. Dostrzeżono bowiem fakt, że posiadanie określonych kwalifikacji zawodowych (jednego typu), przy jednoczesnej dużej dynamice rynku pracy, przyczynia się do wzrostu bezrobocia. Dodatkowo postęp technologiczny wpływał na szybkie dezaktualizowanie się posiadanej wiedzy zawodowej (fachowej), co wymuszało na pracownikach konieczność doksztalcenia się, czyli aktualizowania wiedzy o nowych technologiach, produktach, procedurach itd. Stąd wzięła się potrzeba nowego podejścia do systemu oświaty i edukacji jako zorganizowanego działania różnych instytucji na rzecz wykształcenia wśród uczniów postawy bycia zdolnym (i chętnym) do ciągłego uczenia się i nabywania nowej wiedzy (por. *Deklaracja Kopenhaska* 2002). Jak wynika ze statystyk, na przestrzeni 11 lat w Polsce przybyło osób bezrobotnych z wykształceniem wyższym, w roku 2000 było ich 69,4 tys., zaś w 2011 r. 225,8 tys. (w tym kobiet aż 155,2 tys.). Natomiast znacznie ubyło bezrobotnych z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym z 561,9 tys. w 2000 r. do 440,7 tys. w 2011 r. Podobnie odnotowano znaczący ubytek osób bezrobotnych z wykształceniem zasadniczym zawodowym z 998,8 tys. w roku 2000 do poziomu 555,8 tys. w 2011 r.

Dwudziestowieczny system edukacji realizujący zadanie „produkcji” kapitału ludzkiego dąży z jednej strony do zagwarantowania powszechnego dostępu do

² Po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych.

szkolnictwa dla dzieci i młodzieży z pominięciem uwarunkowań ekonomicznych i terytorialnych. A z drugiej strony, sam system szkolnictwa nie powinien być pod tym względem różnicowany, to znaczy, że niezależnie od lokalizacji szkoły, czy placówki oświatowej, powinna ona zachować określony standard i poziom świadczonych usług edukacyjnych. Jest to szczególnie widoczne (i od dawna w różnych obszarach życia społecznego pokutujące), że istnieje podział na Polskę A i B oraz podziały na to co miejskie (lepsze) i wiejskie (gorsze). Jednak w związku z dążeniem do realizacji nowych zasad polityki edukacyjnej te różnice coraz bardziej się zacierają.

Z tą tendencją wiąże się wyrównywanie warunków funkcjonowania szkolnictwa poprzez ujednolicenie poziomu i jakości usług oświatowych, gwarantowanie szans rozwojowych dla wszystkich uczniów oraz kładzenie większego nacisku na „niegubienie” talentów.

Trzeba jednak zauważyć, że to ostatnie z pedagogicznego i psychologicznego punktu widzenia jest najbardziej problematyczne, ponieważ dostrzeżony przez nauczyciela talent ucznia powinien być wzmacniany i rozwijany. Pytanie: jak? W szkole konsolidującej różnie uzdolnione dzieci jednostkowy talent może się zmarnować. Wyłączenie go z klasy i odseparowanie od rówieśników może przynieść pozytywne efekty w zakresie posiadanej wiedzy, ale również przyczyniać się do pojawiania się deficytów w sferze społecznej i/lub psychologicznej. Jedynym sensownym rozwiązaniem dla niektórych wydaje się w tym przypadku rozbudowa systemu wsparcia dla uczniów, fundowanie stypendiów i umożliwienie im dalszego rozwoju w specjalistycznym toku edukacji.

Pod adresem polskiego systemu oświaty i edukacji formułowane są różnego rodzaju zarzuty, które na skutek wdrażania nowych rozwiązań instytucjonalnych, normatywnych i jakościowych mają być wyeliminowane. I tak do najczęściej wskazywanych problemów polskiego systemu edukacji zalicza się:

- niski stopień upowszechnienia edukacji przedszkolnej,
- problemy z wypełnianiem przez szkołę funkcji wychowawczej (przede wszystkim poziomu gimnazjum),
- brak skutecznych mechanizmów wyrównywania szans dzieci i młodzieży w dostępie do edukacji (poziom średni, wyższy),
- niedostosowanie kierunków i form kształcenia zawodowego do wymogów rynku pracy,
- brak systemowych rozwiązań w zakresie upowszechniania edukacji ustawicznej (por. *Strategia Rozwoju Kraju 2007–2013*; *Program Operacyjny kapitał Ludzki 2007–2013*).

Konieczność wprowadzenia zmian usprawniających polski system edukacji wiąże się z faktem przystąpienia w 2004 r. Polski do Unii Europejskiej, przez co nastąpiła implementacja celów i priorytetów dotyczących oświaty i edukacji z *Odnowionej Strategii Lizbońskiej* (2005). Dlatego też w krajowych dokumentach strategicznych, takich jak: *Strategia Rozwoju Kraju na lata 2007–2013*, przyjęto realizację polityki edukacyjnej, na którą będą składać się następujące elementy:

- zwiększenie nakładów finansowych na działalność badawczą i naukową,
- podnoszenie jakości kształcenia,
- podnoszenie jakości/kompetencji kadry naukowej,
- zwiększenie transferów wiedzy ze sfery nauki do biznesu,
- upowszechnianie idei uczenia się przez całe życie,
- podnoszenie zatrudnialności, konkurencyjności oraz adaptacyjności pracowników poprzez programy edukacyjne (zob. również *Rezolucja PE 2004/2272/INI*).

Powyższe cele i priorytety odnoszą się do obserwowanych tendencji rozwojowych w zakresie edukacji europejskiej, co wymaga systemowych działań ze strony państw członkowskich. Przede wszystkim wskazuje się na konieczność dostosowania systemów edukacji do zmian na międzynarodowym rynku pracy tak, aby uchronić przyszłych absolwentów przed bezrobociem, ale także umożliwić mobilność zasobów pracy. W dobie komplikacji życia społecznego oraz szybkiego rozwoju nauki, co powoduje dezaktualizowanie się posiadanej wiedzy, faktem staje się wydłużanie czasu nauki (szkolnej) i dążenie do modelu kształcenia ustawicznego – **uczenia się przez całe życie**.

Ponadto znacznie poszerza się zakres kształcenia realizowany w placówkach oświatowych, ponieważ poza wiedzą teoretyczną system ten powinien (musi) obejmować także umiejętności tzw. miękkie, jak: postawy społecznej akceptacji, tolerancji, ale również rozumienia potrzeby samokształcenia. Obserwuje się również, że szeroki profil kształcenia z punktu widzenia funkcjonowania na rynku pracy jest o wiele bardziej korzystny aniżeli wąskie specjalizacje. Chyba, że są to unikatowe, niekonkurencyjne zawody wysokiej klasy specjalistów nowych technologii. Ponadto bezwzględna koniecznością stała się współpraca między uczelniami wyższymi a otoczeniem biznesu, gdzie z jednej strony wiedza, a z drugiej kapitał i doświadczenie wymieniają się posiadaną wiedzą, kształcąc profesjonalistów. Coraz bardziej docenione jest również kształcenie zawodowe, ale praktyczne, a nie teoretyczne, dlatego też szkoły średnie zawodowe stają się ważnym elementem systemu kształcenia.

Poza opisanymi powyżej cechami należy również uwzględnić uwarunkowania realizacji polityki edukacyjnej w Polsce. Ponieważ z rządowych analiz

przeprowadzonych na potrzeby opracowania *Strategii Rozwoju Kraju na lata 2007–2013* wynika, że Polska jest jednym z najbiedniejszych krajów Unii Europejskiej, ale pod względem liczby ludności jest szóstym co do wielkości krajem członkowskim. Ponadto Polska ma największy odsetek młodzieży wkraczającej na rynek pracy. W latach 2007–2015 prognozuje się, iż spadać będzie odsetek ludności w wieku produkcyjnym w miastach, a rosnać będzie na wsiach. Ponadto wśród młodzieży obserwuje się wzrost zainteresowania wykształceniem na poziomie wyższym (licencjackie). I tak, na poziomie szkół wyższych współczynnik skolaryzacji brutto w roku akademickim 2005/2006 wyniósł ogółem 48,8%, zaś w 2011/20 – 12 53,1%. Przy czym większy wzrost liczby studentów obserwuje się w grupie kobiet niż mężczyzn, gdzie w latach 2005/2006 współczynnik solaryzacji brutto wyniósł 56,1% dla kobiet (mężczyźni 41,9%), a w latach 2011/2012 – 63,7% (mężczyźni 42,8%). W analizowanym okresie współczynnik solaryzacji netto ogółem wyniósł 38,0% (kobiety 43,4%, mężczyźni 32,8%), w latach 2011/2012 ogółem 40,6 (kobiety 49,2%, mężczyźni 32,3%).

Ponadto polska gospodarka charakteryzuje się niskim wskaźnikiem innowacyjności oraz niskimi nakładami na sferę B+R. W okresie lat 2000–2011 według badań GUS zmalały nakłady na działalność badawczą i rozwojową z budżetu państwa, z poziomu 63,4 w roku 2000, do 51,9 w 2011. W relacji do PKB wzrost jest niewielki z 0,64 do 0,74% w 2010 r., co w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosło 145\$³. W porównaniach międzynarodowych w 2012 r. suma publicznych i prywatnych nakładów na edukację w stosunku do PKB wyniosła w krajach OECD 6,2%, w Polsce 5,8%, co dało 25. miejsce wśród 37 krajów uwzględnionych w porównaniach (zob. *OECD Indicators*, 2012).

Obserwuje się także niedopasowanie kierunków badań naukowych do potrzeb przedsiębiorstw. Nadal na niskim poziomie jest skłonność do współpracy między sferą nauki i biznesu. Zaś inwestycje w rozwój badań i innowacyjnych technologii przez przedsiębiorców postrzegane są jako zbyt ryzykowne i czasochłonne. Z tego powodu częściej kupowane są przez nich gotowe linie technologiczne z zagranicy aniżeli finansowane krajowe badania i wynalazki. Problemem jest również polska procedura nadawania patentów, według naukowców i odkrywców zbyt długotrwała i mierna w efektach (z ich punktu widzenia). Błędem jest również zbyt duża koncentracja na projektach twardych przynoszących natychmiastowe rezultaty, kosztem inwestowania w projekty miękkie (jak edukacja), których korzyści mogą być obserwowalne na przestrzeni kilku lat. Należy zatem w krajowej polityce edukacyjnej zrównoważyć działania na rzecz wzrostu gospodarczego oraz społecznego bieżącego, jak i przyszłego.

³ Dla porównania: Austria 1103\$, Belgia 749\$, Dania 1229\$, Finlandia 1415\$, Niemcy 1056\$, Republika Czeska 395\$ – *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej* (2012).

Europejski model kształcenia

Oczekiwania wobec polityki edukacyjnej są zmienne w czasie i uzależnione od różnorodnych uwarunkowań w poszczególnych państwach, do których zaliczamy:

- ekonomiczne,
- ustrojowo-polityczne,
- demograficzne,
- społeczne, oraz
- historyczno-narodowe.

I tak, jeśli chodzi o czynniki ekonomiczne, to zaliczamy do nich oczekiwania gospodarki na określone typy postaw, umiejętności i wiedzę wyprodukowane w systemie oświaty i edukacji. Ale to także finansowe możliwości budżetu państwa wyrażone środkami przeznaczanymi na ten system, co w przypadku Polski przedstawia się następująco: w 2011 r. z budżetu państwa na finansowanie nauki przeznaczono 0,3 % PKB, na oświatę i wychowanie 0,1% PKB, na szkolnictwo wyższe 0,8% PKB.

Czynniki ustrojowo-polityczne to inaczej wizja i znaczenie edukacji w programach partii rządzącej, co bezpośrednio wpływa na kształt i treść polityki oświatowej. Jak zauważył J. Szczepański (1973: 18), „szkolnictwo jest niezwykle czułym instrumentem działania politycznego i ideologicznego”, dlatego należy o tym pamiętać formułując oczekiwania wobec tego systemu. Ponadto poprzez oświatę realizowane są różnego rodzaju interesy społeczne i instytucjonalne, materialne i zawodowe.

Przez czynniki demograficzne rozumie się występowanie tzw. wyżów i niżów demograficznych oraz czas ich trwania. Jak wiadomo, w okresie niżu demograficznego podejmuje się różnego rodzaju działania naprawcze i reformatorskie w systemie oświaty, często o znaczeniu strategicznym. Natomiast okres wyżu to najczęściej czas stabilizacji i realizacji podjętych wcześniej decyzji.

Czynniki społeczne wiążą się ze stanem rozwoju społeczeństwa, strukturą społeczną i jej przemianami, procesami rozwoju cywilizacyjnego, globalizacją, technizacją i eksplozją informatyczną, rozwojem mediów itd. Do tych czynników zaliczamy również jakościowe przemiany na rynku pracy, dotyczące treści kwalifikacji zawodowych i warunków wykonywania pracy zawodowej, do których system oświaty powinien przygotować przyszłych absolwentów (pracowników).

Ostatni rodzaj czynników wpływających na sposób realizacji polityki edukacyjnej w poszczególnych państwach, jak i całej Unii Europejskiej zależy od uwarunkowań historyczno-narodowych. Zalicza się do nich te wszystkie cechy, które wiążą się ze specyfiką i charakterem narodowym danego państwa. Chodzi tutaj oczywiście o kulturę, tradycję, doświadczenia historyczne itp.

Uwzględniając powyższe czynniki w krajach członkowskich Unii Europejskiej, proponuje się (zob. *Odnowiona Strategia Lizbońska* 2005), aby wprowadzić w miarę możliwości jednolity europejski model kształcenia (edukacji), rozumiany jako kształtowanie różnego typu umiejętności twardych i miękkich. W krajowych dokumentach strategicznych⁴ przyjmuje się, że inwestowanie w dzieci i młodzież stało się społeczną koniecznością, ponieważ jest to synonim zabezpieczenia na przyszłość jednostki (grupy, całego społeczeństwa) przed bezrobociem, wykluczeniem społecznym, biedą oraz patologią. Dlatego celem jest tu zmiana programów szkolnych pozwalająca wykształcić aktywnego, kreatywnego oraz praworządnego Polaka – Europejczyka, co J. Szczepański (1973: 47) określił, że „każda formacja społeczno-gospodarcza ma swój określony ideał człowieka, zakładany jako »naturalny« dla jego ustroju”.

Cechy (priorytetowe) obywatela Europy „nowej jakości” to przede wszystkim wychowanie w duchu tolerancji społecznej, religijnej, rasowej i etnicznej wobec innych osób i grup. To również ukształtowanie postawy empatii, (z)rozumienia i akceptacji wobec tego, co inne (różne) od własnej religii, kultury i tradycji, ale nie gorsze. Praworządny Europejczyk to przede wszystkim osoba (postawa) szanująca pokój i demokratyczne podstawy ustroju Unii Europejskiej, to angażujący się i odczuwający obowiązek uczestniczenia w życiu publicznym dla dobra własnego i innych obywateli. Dzięki znajomości języków obcych to także osoba posiadająca kontakty i znajomości o zasięgu międzynarodowym, co stanowi drogę do budowania nieformalnej platformy wymiany doświadczeń, wiedzy, kultury oraz praktyki. Na koniec oczekuje się, iż taki obywatel Europy będzie posiadał wiedzę na temat Unii Europejskiej i jej miejsca w globalnej gospodarce, polityce i społeczności. Dzięki czemu będzie odczuwał obowiązek (potrzebę) kreowania i podjęcia wysiłku, aby Unia Europejska zajmowała jak najwyższe pozycje w międzynarodowych rankingach.

W realizacji tego celu pomóc mają cztery działania (filary) europejskiego modelu kształcenia przypisywane również procesowi bolońskiemu⁵, do których zalicza się, zgodnie z założeniami *Strategii Lizbońskiej* (2000):

⁴ Por. *Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia na lata 2007–2013...* (2007), *Strategia Rozwoju Edukacji na lata 2007–2013...* (2005), *Strategia Rozwoju Kraju na lata 2007–2015...* (2006), *Strategia Rozwoju Nauki do 2015 roku* (2007).

⁵ Zob. *Rola uniwersytetów w Europie wiedzy* (2003).

- równość szans edukacyjnych,
- poprawę jakości kształcenia,
- nowy model nauczania,
- europejski model wychowania.

Wdrożenie tychże filarów do poszczególnych narodowych systemów oświaty ma prowadzić do rozwoju społeczeństwa informacyjnego oraz gospodarki opartej na wiedzy. Ponadto przyczyniać się ma (powinno) do promowania przedsiębiorczości (jako umiejętności jednostki) oraz zwiększenia związków (współpracy) pomiędzy edukacją a biznesem. Ale także wymaga nowych postaw i sposobów realizacji roli nauczyciela jako współodpowiedzialnego za realizację przyjętych ogólnospołecznych dążeń.

W dokumentach strategicznych⁶ przez **równość szans edukacyjnych** przyjmuje się realizację zasady integracji społecznej poprzez edukację i systemy edukacyjne, które powinny obejmować wszystkie dzieci i młodzież bez względu na ich pochodzenie, czy stan zdrowia (por. Reinhard, 2007). Równość w dostępie do edukacji w każdym europejskim państwie powinna być zagwarantowana wszystkim dzieciom bez względu na ich narodowość, wyznanie, czy pochodzenia etniczne. Urzeczywistnieniem tego działania jest umożliwienie zdobywania wiedzy i kwalifikacji zawodowych niepełnosprawnym dzieciom i młodzieży tak, aby w możliwym dla siebie stopniu mogły w przyszłości samodzielnie funkcjonować, zaspokajać swoje potrzeby oraz uczestniczyć we wszystkich sferach życia społeczno-polityczno-gospodarczego danego kraju (Godlewska, Jaroszevska, 2007). W tym sensie podejmuje się również prace na rzecz walki z przejawami wszelkiej dyskryminacji, co szczególnie dotyczy kobiet na rynku pracy, ich dostępu do życia publicznego, osób niepełnosprawnych i w wieku 50+.

Kolejną kategorią osób objętych zainteresowaniem polityki edukacyjnej w zakresie równości szans edukacyjnych są osoby starsze, które ze względu na wiek i pozycję na rynku pracy (wiek nieprodukcyjny) mają ograniczony dostęp do usług i dóbr kultury, oświaty, rekreacji, pracy itp. Likwidacja dyskryminacji w tym obszarze wiąże się m.in. z promocją aktywnego starzenia się społeczeństwa, rozwiązywaniem zdrowotnych i społecznych problemów osób starszych i w podeszłym wieku. Zwłaszcza, że zarówno Unii Europejskiej, jak i Polski dotyczy zjawisko starzejącej się populacji, co wymaga podjęcia określonych działań z zakresu różnych polityk publicznych państwa oraz organizacji ponadnarodowych.

⁶ Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia na lata 2007–2013, Program Operacyjny Kapitał Ludzki na lata 2007–2013, Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka na lata 2007–2013, Strategia Rozwoju Edukacji na lata 2007–2013, Strategia Rozwoju Kraju na lata 2007–2015.

Działanie obejmujące **poprawę jakości kształcenia** w dużej mierze dotyczy ujednolicenia programów kształcenia w ramach struktur unijnych tak, aby umiejętności, wiedza i kwalifikacje były porównywalne w poszczególnych państwach. Poprawa jakości kształcenia w Unii Europejskiej⁷ powinna zatem objąć następujące obszary treści i metod uczenia: to znaczy dostosowanie treści kształcenia do potrzeb europejskiego rynku pracy oraz gospodarki opartej na wiedzy, odejście od nadmiaru materiału o charakterze encyklopedycznym na rzecz wprowadzania umiejętności twórczego rozwiązywania problemów oraz łączenia teorii z praktyką poprzez rozbudowę systemu staży, praktyk u przedsiębiorców w celu pokazania jak należy wykonywać zawód, do którego uczeń jest kształcony w szkole. Ponadto istnieje tendencja do promowania nauk ścisłych i technicznych jako podstawy zaspokajania potrzeb rynku pracy i tworzenia zawodów związanych z nowoczesnymi technologiami.

Poprawa jakości kształcenia obejmuje również dostosowanie metod nauczania do zdolności i poziomu uczniów poprzez wykorzystywanie nowoczesnych technologii informatycznych i audiowizualnych oraz wprowadzanie metody bilansu umiejętności podstawowych dla uczniów niższych szczebli kształcenia. Z punktu widzenia procesu uczenia ważne jest różnicowanie tempa nabywania wiedzy przez uczniów w zależności od ich poziomu intelektualnego, typu osobowości i zdolności do uczenia się (szczególnie w klasach/szkołach integracyjnych dla uczniów o różnym stopniu zdrowia psychicznego). Ostatnia kwestia dotyczy osób znajdujących się już na rynku pracy, dla których powinno się wprowadzić adekwatne do ich potrzeb zmiany dotyczące poradnictwa zawodowego, podnoszenia już posiadanych kwalifikacji zawodowych i programów zwiększających zatrudnialność pracowników na europejskim rynku pracy. Ważne jest tu również uświadamianie uczniom (społecznościom) i ludziom w każdym wieku konieczności uczenia się przez całe życie.

Natomiast **nowy model nauczania** we współczesnej europejskiej polityce edukacyjnej powinien obejmować swym zasięgiem sprawy związane z organizacją systemu kształcenia, na poziomach średnim i wyższym. Przede wszystkim chodzi tutaj o kształcenie wśród młodzieży twórczych i innowacyjnych postaw życiowych umożliwiających im odnalezienie swojego miejsca w strukturze społecznej i na rynku pracy. Jest to zatem realna potrzeba kształcenia kompetencji

⁷ W celu monitorowania postępów w nauce w 1997 r. utworzono Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów (PISA), którego celem jest uzyskanie porównywalnych danych o umiejętnościach uczniów, którzy nie ukończyli 20. roku życia. Przesłanką było dążenie do poprawy jakości nauczania i organizacji systemów edukacyjnych, dotyczy to m.in. podnoszenia poziomu alfabetyzmu w krajach ODCE i popularyzację kształcenia ustawicznego. Por. www.pisa.oecd.org.

kluczowych, tj.: wiara w siebie (i swoje możliwości), umiejętność podejmowania ryzyka, kreatywność, przedsiębiorczość oraz umiejętność pracy w zespole, tolerancja i szacunek wobec innych, skłonność do podejmowania dialogu, a także przyjmowanie postawy aktywnego obywatelstwa. Ponadto kreowanie kapitału ludzkiego odpowiedzialnego za rozwój europejskiej gospodarki opartej na wiedzy, co jest zgodne z traktowaniem wiedzy i informacji jako pożądaných towarów współczesnej gospodarki. Realizacja tego założenia jest możliwa tylko i wyłącznie wraz z ciągłym podnoszeniem kwalifikacji i weryfikacją wiedzy uwzględniającej poziom, rozwój oraz stan badań naukowych w aktualnych zasobach ogólnowiatowej nauki.

Ostatnim elementem omawianej polityki edukacyjnej jest **europejski model kształcenia**, który dotyczy kształtowania różnego typu umiejętności miękkich, do których zalicza się umiejętności społeczne, komunikacyjne i nauczania uczenia się. Za zwiększeniem inwestycji w nowoczesny system kształcenia przemawia fakt, że jednostkom dobrze wykształconym łatwiej jest się przystosować do zmian, ponieważ we współczesnej Europie „musimy uznać, że zdolność adaptacji będzie głównym atutem zarówno jednostek, jak i całych społeczeństw” (Giddens, 2006: 11). Z obserwacji przemian współczesnych społeczeństw wynika, że znikają granice gospodarcze, kulturowe i społeczne, w związku z tym potrzebna jest umiejętność życia w nurcie aktualnych zdarzeń historycznych przy jednoczesnym zachowaniu własnego *status quo*. Ponadto procesy globalizacyjne wymuszają zdolności poruszania się w ciągle zmieniającym się otoczeniu, w którym na skutek rozwoju nauki i techniki ciągle pojawiają się nowości (nowinki) techniczne, dla których trzeba znaleźć zastosowanie, ponieważ obecnie to nie wiedza jako taka jest najważniejszym zasobem człowieka, ale korzyść, jaką z niej osiągnie. Przekształceniu ulegają także związki, relacje i zasady, na których jednostka w nie wchodzi, stąd konieczne jest posiadanie przez nią umiejętności interpersonalnych amortyzujących ewentualne straty emocjonalne i psychiczne.

Podsumowanie

Strategia Lizbońska (2000) w jednoznaczny sposób pokazuje znaczenie i rolę systemu szkolnictwa w rozwoju europejskiej gospodarki opartej na wiedzy. Wiąże się to z licznymi wyzwaniami dla tego systemu, który, jak pisał J. Szczepański, „nie może działać efektywnie, jeżeli nie uwzględnia innych wpływów i nie wykorzystuje ich do uzupełniania i kontynuowania własnych” (1973: 49). Dlatego też niezwykle ważne dla powodzenia realizacji założeń unijnej polityki

edukacyjnej jest dostosowanie polskiego systemu oświaty, na który, jak wiadomo, składają się szkoły różnego typu, ale także urzędy administracji publicznej, samorządowej, przedsiębiorstwa, muzea, teatry, słowem całe otoczenie instytucjonalne i społeczne. Wdrożenie nowych zasad funkcjonowania edukacji w XXI w. w zjednoczonej Europie zależne jest zatem w takim samym stopniu od „szarego” obywatela, jak i ministerialnego decydenta. Szczepański już w latach 70. XX w. postulował właśnie całościowe, oparte na społecznej odpowiedzialności podejście do oświaty, ponieważ każdy na jakimś etapie swojego życia jest jej aktywnym uczestnikiem. Z tego powodu należy podjąć wysiłek odpowiedzialności za wspólne dzieło, jakim jest (może być) lepsze życie młodego pokolenia, wzrost gospodarczy, rozwój badań naukowych, postęp technologiczny, ponieważ, jak pisał Jan Szczepański (1973: 47), „społeczeństwo bowiem może tylko wtedy przyspieszyć kroku jako całość, jeżeli każda jednostka będzie mogła optymalnie rozwijać swoje zdolności i talenty, jeżeli będzie dysponowała wiedzą i umiejętnościami, wartościami i kryteriami ocen pozwalającymi jej w każdej życiowej sytuacji osiągnąć optimum swoich możliwości”. Oczywiście, Polska w porównaniu z takimi krajami, jak: Niemcy, Belgia, czy Francja, ma jeszcze długą drogę przed sobą, ale racjonalizacja działań na wszystkich szczeblach administracji państwowej odpowiedzialnych za realizację założeń Strategii Lizbońskiej może to uczynić realnym.

Bibliografia

- Bukowski M., Szpor A., Śniegocki A. (red.) (2012), *Potencjał i bariery polskiej innowacyjności*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa.
- Education at a Glance*, OECD Indicators 2012.
- Giddens A. (2006), *Jak ocalić model socjalny? Największe zagrożenia*, „Europa”, nr 137.
- Godlewska J., Jaroszevska E. (2007), *Edukacja, wiedza, umiejętności: szkolnictwo, polityka edukacyjna i poradnictwo*, [w:] G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kienzler I. (2003), *Leksykon Unii Europejskiej*, Świat Książki, Warszawa.
- Klebanik J. (red.) (2007), *Fenomen nierówności społecznych*, cz. I: *Nierówności w edukacji*, ENETEIA Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa.
- Marszałek A. (red.) (2004), *Integracja europejska*, PWE, Warszawa.
- Okoń-Horodyńska E., Piech K. (red.) (2005), *Strategia Lizbońska a możliwości budowania gospodarki opartej na wiedzy w Polsce – wnioski i rekomendacje*, PTE, Warszawa.

- Reinhard K. (2007), *Pozytywne i negatywne aspekty selekcji i segregacji uczniów w szkołach*, [w:] J. Klebaniuk (red.) (2007), *Fenomen nierówności społecznych, cz. I: Nierówności w edukacji*, ENETEIA Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej*, (2012), GUS, Warszawa.
- Szczepański J. (1973), *Refleksje nad oświatą*, PIW, Warszawa.

Dokumenty krajowe

- Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia na lata 2007–2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie. Narodowa Strategia Spójności* (2007), MRR, Warszawa.
- Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka na lata 2007–2013*, MRR, Warszawa.
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki na lata 2007–2013*, MRR, Warszawa.
- Strategia Rozwoju Edukacji na lata 2007–2013* (2005), MENiS, Warszawa.
- Strategia Rozwoju Kraju na lata 2007–2013* (2006), MRR, Warszawa.
- Strategia Rozwoju Nauki do 2015* (2007), MNiSW, Warszawa.

Dokumenty unijne

- Deklaracja Kopenhaska*, dokument przyjęty przez Komisję Europejską w Kopenhadze, 29 i 30 listopada 2002 r.
- Odnowiona Strategia Lizbońska: „Wspólne działania na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. Nowy początek Strategii Lizbońskiej”*, dokument przyjęty przez Radę Europy w marcu 2005 r.
- Przyszłość edukacji i szkolenia – najważniejsze cele*, Sztokholm, marzec 2001.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego*, Nr 2004/2272/INI.
- Rola uniwersytetów w Europie wiedzy*, Komisja Europejska, 2003, Bruksela (05.02.2003), dokument COM (2003)53.
- Strategia Lizbońska*, dokument przyjęty przez Radę Europy w Lizbonie 24 III 2000 r.
- Szczegółowy Program prac dla realizacji celów stawianych przed systemami edukacji i szkolenia w Europie* (RE, Barcelona, marzec 2002).